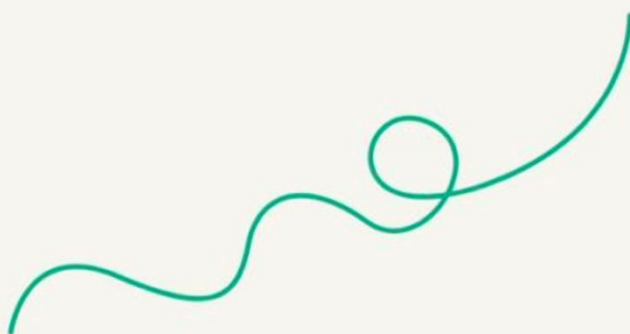

Service document

‘DE GROENE DRAAD’

*Een handreiking voor opleidingsteams
over het integreren van duurzaamheid en circulaire economie
in mbo-opleidingen.*

Oktober 2024, gerealiseerd door de volgende organisaties:

Licentie: Dit document valt onder de [Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International Licentie](#), wat inhoudt dat het vrij gedeeld mag worden met de juiste erkenning van de auteurs, maar niet gewijzigd of bewerkt mag worden.

Auteurs: Guido van Eijk, Eveline Hommen, Daisy Termorshuizen, Nina van Veldhuizen, Sabine Mul, Bob Klaasen, Francisco Navarro, Leon van der Leer, Muriel Jansen, Daan de Kruijf, Sofie Kreté.

Met dank aan: Vincent Pothuizen, voor zijn bijdrage.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	3
Aanleiding	3
Doel en doelgroep	3
Werken met 'De Groene Draad'	4
Voraf: duurzaamheidscompetenties als vertrekpunt	4
Servicedocument en Toolbox 'De Groene Draad'	5
2. Visie	6
Stap 1 Creëer bewustwording door een gezamenlijke visie op duurzaamheid	6
Stap 2 Formuleer ambities die inspireren en HUBO zijn	6
3. Curriculum	7
Stap 3 Maak het startpunt inzichtelijk	7
Stap 4 Inventariseer duurzaamheidscompetenties	7
4. Didactiek	8
Stap 5 Breng onderwijsvormen in beeld	8
5. Curriculum & Didactiek	8
Stap 6 Selecteer duurzaamheidscompetenties en didactische werkvormen	8
Stap 7 Ontwikkel De Groene Draad	9
Stap 8 Voer uit en evalueer	9
9. Professionele ontwikkeling	10
Stap 9 De kracht van de docent in duurzaam onderwijs	10

1. Inleiding

Aanleiding

De transitie naar duurzame energiebronnen en een circulaire economie, samen met sociale uitdagingen zoals groeiende ongelijkheid, armoede en migratie, vragen om fundamentele veranderingen in houding en gedrag.

In 2016 hebben de Europese Unie en Nederland het Klimaatakkoord van Parijs getekend. Dit akkoord heeft als doel de opwarming van de aarde te beperken tot onder de 2 graden Celsius. Om deze doelen te bereiken, hebben de lidstaten van de EU afgesproken om tegen 2030 55% minder broeikasgassen uit te stoten. De EU streeft ernaar om in 2050 klimaatneutraal te zijn. Nederland heeft deze doelstellingen in de Klimaatwet (2019) verankerd.

De uitdagingen van de energietransitie en de transitie naar een duurzame samenleving zijn groot en complex. Om deze transitie te kunnen maken zijn (veel) vakmensen nodig. Die vakmensen worden opgeleid door mbo-instellingen. Het mbo is daarom belangrijk voor de duurzame ontwikkeling van mensen.

Het mbo wil bekwame beroepsoefenaars afleveren met een verantwoordelijke houding, die in staat zijn om het verschil te maken in een duurzame samenleving. Het gaat dus niet alleen om kennisoverdracht, maar ook om het aanleren van een houding door middel van de juiste skills en duurzaamheidsvaardigheden (competenties). Om dit te realiseren vraagt van mbo-teams om een integrale aanpak en uitwerking van duurzaamheid en circulaire economie in alle onderdelen van het onderwijs. Integratie in één onderdeel van een opleiding, zoals burgerschap, is eigenlijk niet voldoende.

Tegelijkertijd zal de transitie voor teams een uitdaging zijn en boekt elk team in zijn eigen tempo vooruitgang. Iedere stap, hoe groot of hoe klein, draagt bij aan het grotere geheel. Daarom is het belangrijk om te erkennen dat het proces van verandering tijd kost en dat het integreren van duurzaamheid in alle lagen van het onderwijs een geleidelijk proces is dat op verschillende manieren tot stand komt.

Doel en doelgroep

Dit Servicedocument is een handreiking voor opleidingsteams in het mbo die graag aan de slag willen met het vertalen van duurzaamheidsinhouden- en vaardigheden uit de kwalificatiedossiers naar concreet onderwijs. Het is voor docenten, teamleiders, proces-/projectmanagers, onderwijskundigen en andere onderwijsmedewerkers, die aan de slag willen met de professionele ontwikkeling van onderwijsmedewerkers op gebied van duurzaamheid/circulaire economie.

Werken met ‘De Groene Draad’

Met de stappen in dit Servicedocument kunnen teams op hun eigen manier en in hun eigen tempo bouwen aan een integrale groene draad in hun mbo-opleidingen. Zo draagt het mbo bij aan het opleiden van vakmensen die met een kritisch duurzaam bewustzijn de energietransitie aanjagen en zo een duurzame en circulaire economie helpen versnellen.

Bepaal zelf de aanpak en het tempo

Het integreren van meer duurzaamheid in de opleidingsprogramma's kan op verschillende manieren en in verschillende tempo's. De kans is groot dat je al een heleboel doet. Misschien doe je nog niet zoveel, maar heb je wel allerlei ideeën en plannen om aan de slag te gaan. De stappen in dit document kunnen je daarbij helpen. Het is een hulpmiddel, gebruik het ook zo.

De kunst is om als team te kijken naar wat er kan, en in welk tempo. En welke stap daar vervolgens het beste bij past. Dat hoeft niet per se stap 1 te zijn, je kunt ook bij stap 3 beginnen (of stap 2, of ... etc.). Het servicedocument is zodanig opgebouwd dat het niet uitmaakt waar je begint; alles is goed.

Benoem een procesbegeleider en/of stel een werkgroep samen

Je kunt een procesbegeleider of een werkgroep de opdracht geven om met de stappen uit dit document aan de slag te gaan. Bedenk welke stappen of onderdelen je als team wilt doen, en welke onderdelen de procesbegeleider of werkgroep kan voorbereiden.

Vooraf: duurzaamheidscompetenties als vertrekpunt

In dit Servicedocument hebben we het over competenties. Een competentie is een combinatie van weten, kunnen en willen. Studenten kunnen door het toepassen van competenties in relevante (beroeps)situaties op adequate wijze product- en procesgericht handelen.

Bij het aanleren van competenties in het onderwijs:

1. Ligt de nadruk op handelen: het doel is dat de student handelingsbekwaam wordt.
2. Is het belangrijk dat een competentie geoefend wordt in een context, in situaties waarin wordt gehandeld. Met andere woorden: kennis, vaardigheden en houding kunnen niet in isolement, of zonder situatie, worden aangeleerd of gestimuleerd.

Om competenties te onderwijzen, is het van belang om integraal naar het onderwijs te kijken: de doelen en inhoud (wat er geleerd wordt), het pedagogisch-didactische ontwerp (hoe er geleerd wordt), de begeleiding van docenten (de rol van de docent) en de leeractiviteiten door lerende (de wijze van leren). Wanneer er op één aspect wordt gefocust bij (her)ontwerp, zoals op de programmering óf didactiek óf de begeleiding, vallen resultaten tegen of beklijven niet.

Vanuit deze bril kijken wij ook naar het leren over duurzaamheid: kennis over duurzaamheid onthoud je pas goed als je er ook er iets mee kunt; kan toepassen. Daarom is het van belang dat duurzaamheidscompetenties een plek krijgen in opleidingen: welke competenties zijn er nodig om op het gebied van duurzaamheid handelingsbekwaam te zijn? Deze competenties dienen gekoppeld te zijn aan beroepssituaties, en het is belangrijk te reflecteren wat dit vervolgens vraagt van de pedagogisch-didactische aanpak, de rol van de docent en de leeractiviteiten.

Servicedocument en Toolbox ‘De Groene Draad’

De Groene Draad is gebaseerd op de [Whole School Approach](#) (WSA): een raamwerk dat scholen helpt om onderwijs voor een duurzame toekomst vorm te geven¹. En op de [Sustainable Development Goals](#) (SDG's).

Met de stappen uit dit Servicedocument kunnen teams concreet aan de slag met de onderdelen Visie, Curriculum, Didactiek² en Professionele ontwikkeling uit de WSA³.

In de bijbehorende Toolbox ‘De Groene Draad’ vind je:

1. De stappen uit het Servicedocument, uitgewerkt in acties.
2. Achtergrondinformatie.
3. Werkmaterialen zoals templates.
4. Inspiratiebronnen zoals voorbeelden, experts duurzaamheid, scholing, etc.

¹ De onderdelen van de WSA zijn: Visie, Curriculum, Pedagogiek & didactiek, Gebouw & bedrijfsvoering, Professionele ontwikkeling en Omgeving.

² De didactiek is belangrijk, omdat docenten verschillende strategieën en werkvormen kunnen gebruiken om studenten te begeleiden bij het leren, begrijpen én toepassen van nieuwe duurzaamheidsinhouden en -vaardigheden. Dit zorgt voor een dieper begrip en maakt van duurzaamheid een natuurlijk en essentieel onderdeel van de professionele identiteit en handelen van studenten.

2. Visie

Waarom en waartoe leren we?

Stap 1 Creëer bewustwording door een gezamenlijke visie op duurzaamheid

In deze stap organiseer je een of meerdere sessies met het team over:

- Het belang en de urgentie van duurzaamheid in het onderwijs en jullie specifieke sector of vakgebied.
- Jullie visie op duurzaamheid.
- Het beoogd effect wat je wilt bereiken met duurzaamheid in het onderwijs.

Zorg ervoor dat jullie visie op duurzaamheid niet losstaat van wat er al is, maar bouw voort op de fundamenten die de school al heeft gelegd. Zorg dat je vóór de sessie(s) met je directie/management hebt afgestemd wat de kaders of uitvoeringsmogelijkheden zijn (m.a.w.: welke beleidskaders, ontwerpkaders, financiële ruimte, middelen en mensen zijn er voor de uitvoering van jullie plannen?).

TOOLBOX

- 1.1 Acties stap 1
- 1.2 Voorbeeldprogramma
- 1.3 Voorbeeldvragen
- 1.4 Overzicht experts duurzaamheid

Stap 2 Formuleer ambities die inspireren en HUBO zijn

Formuleer een aantal ambities die inspireren en uitdagen. Zorg dat de ambities haalbaar, uitvoerbaar, betaalbaar en te organiseren zijn (HUBO). Check de ambities bij je directie/management.

TOOLBOX

- 2.1 Acties stap 2
- 2.2 Voorbeelden ambities

3. Curriculum

Wat leren we?

Stap 3 Maak het startpunt inzichtelijk

Maak het startpunt van jullie opleiding inzichtelijk door het kwalificatiedossier te doorlopen en duurzaamheidsthematiek en -competenties te identificeren. Gebruik het format (3.2 in de Toolbox) om expliciete en impliciete duurzaamheidsonderwerpen en competenties te noteren. Het kan handig zijn de definities van de duurzaamheidscompetenties bij de hand te houden, deze vind je in 3.3 van de Toolbox.

TOOLBOX

3.1 Acties stap 3

3.2 Format startpunt inzichtelijk

3.3 Duurzaamheidscompetenties

Stap 4 Inventariseer duurzaamheidscompetenties

Tijdens deze stap gaan jullie werken met duurzaamheidscompetenties. Deze competenties zijn essentieel voor het vergaren en toepassen van duurzaamheidskennis. Een competentie is het vermogen om in relevante (beroeps)situaties op de juiste manier te handelen.

Bespreek en reflecteer op de relevantie van de competenties binnen jullie vakgebied en opleiding en bepaal welke het meest geschikt zijn om in het curriculum op te nemen. Maak een selectie van de meest relevante competenties die jullie in de opleiding een plek willen geven.

TOOLBOX

4.1 Acties stap 4

4.2 Format duurzaamheidscompetenties

4. Didactiek

Hoe leren we?

Stap 5 Breng onderwijsvormen in beeld

Onderzoek hoe jullie huidige onderwijs is vormgegeven en beoordeel of deze vorm past bij de gekozen duurzaamheidsonderwerpen en -competenties. Zorg ervoor dat de onderwijsvorm effectief aansluit bij de competenties die je wilt onderwijzen. Zorg voor aanpassingen als dit niet het geval is.

TOOLBOX

5.1 Acties stap 5

5.2 Duurzaamheidsdidactiek

5.3 Achtergrondinformatie onderwijsvormen

5.4 Inspiratie didactische strategieën en werkvormen

5. Curriculum & Didactiek

Wat leren we?

Hoe leren we?

Stap 6 Selecteer duurzaamheidscompetenties en didactische werkvormen

Als je alle voorgaande stappen hebt doorlopen, dan heb je een ‘stip op de horizon’ geformuleerd (in de vorm van een visie, een toekomstscenario en/of ambities), het kwalificatiedossier bekeken, de duurzaamheidscompetenties in beeld gebracht en de huidige onderwijsvormen bekeken. In deze stap verzamel je alle resultaten van voorgaande stappen en selecteer je in een teamsessie de uiteindelijke duurzaamheidscompetenties (inhouden en vaardigheden) die de komende tijd een plek krijgen in het curriculum en bepaal je welke didactische werkvormen daar het beste bij passen.

Sla je alle voorgaande stappen over en start je met stap 6, neem dan wat meer tijd voor het bespreken van je ambities én de duurzaamheidscompetenties die je vanuit het kwalificatiedossier wilt behandelen. Bereid dit goed voor. En probeer dit te combineren met inspiratie, door bijvoorbeeld een gastspreker uit te nodigen.

Je kunt ook paar goede voorbeelden laten zien, vanuit je eigen instelling of andere instellingen/onderwijssoorten.

TOOLBOX

6.1 Acties stap 6

6.2 Format selectie duurzaamheidscompetenties en opdrachten/werkvormen

6.3 Keuzedelen overzicht SBB

6.4 Inspiratie werkvormen

Stap 7 Ontwikkel De Groene Draad

In de vorige stap(pen) heb je duurzaamheidsonderwerpen/-vaardigheden en werkvormen geïnventariseerd en geselecteerd. Kijk met die opbrengsten van de vorige stap(pen) naar je huidige curriculum en breng in beeld wanneer én welke duurzaamheidsonderwerpen en -vaardigheden al op de gewenste manier (werkvorm) behandeld worden. Identificeer waar je meer aandacht wilt besteden aan duurzaamheid, in lijn met de duurzaamheidsonderwerpen/-vaardigheden en werkvormen die je in voorgaande stap(pen) hebt geselecteerd. Gebruik de formats om een blauwdruk voor de ontwikkeling te maken.

TOOLBOX

7.1 Acties stap 7

7.2 Format ontwikkelmatrix De Groene Draad

7.3 Format uitwerking per programmaonderdeel

Stap 8 Voer uit en evalueer

In deze stap voer je uit en evalueer je regelmatig de impact van alle inspanningen. Wat werkt wel en wat kan beter? Hoe kun je dat wat werkt nog meer versterken? Wat vinden studenten leuk en worden ze enthousiast van? Pas waar nodig je aanpak aan om ervoor te zorgen dat je doelen worden bereikt. Gebruik hiervoor eigen instrumenten.

TOOLBOX

8.1 Acties stap 8

6. Professionele ontwikkeling

Van wie leren we?

Stap 9 De kracht van de docent in duurzaam onderwijs

De docent speelt een sleutelrol in het duurzaam leren handelen en denken van studenten.

Die heeft een unieke kans om studenten te inspireren en voor te bereiden op een duurzame toekomst.

Tegelijkertijd is het integreren van duurzaamheid of circulaire economie in het onderwijs bij uitstek een oproep aan de docent om zelf te leren en ontwikkelen. Dat kan gaan om nieuwe kennis opdoen over duurzaamheid, maar bijvoorbeeld ook over het belang van duurzame ontwikkeling doorvoelen, nieuwe didactische vaardigheden ontwikkelen, of met collega's afwegen wat je samen goed onderwijs vindt, in het licht van duurzaamheid. In de Toolbox staan enkele richtlijnen, tips en voorbeelden voor docenten om bij te blijven met de snelle ontwikkelingen op gebied van duurzaamheid/circulaire economie en deze in hun vakgebied en onderwijsprogramma's te integreren.

TOOLBOX

9.1 Richtlijnen professionele ontwikkeling

9.2 Tips 'Groeien als professional'

9.3 Voorbeelden professionele ontwikkeling